

HAL
open science

Demographic and geopolitical trends in the en Méditerranéan [In Greek]

Gérard-François Dumont

► **To cite this version:**

Gérard-François Dumont. Demographic and geopolitical trends in the en Méditerranéan [In Greek] . Actes du Colloque franco-italo-hellénique de démographie, pp.33-47, 1992, 960-85067-2-7. hal-01552243

HAL Id: hal-01552243

<https://hal.science/hal-01552243>

Submitted on 1 Jul 2017

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Εισαγωγικά

Η Μεσόγειος, για πολλούς Ευρωπαίους, είναι πρώτα απ' όλα ένα σύμβολο διακοπών. Τα ακρογιαλιά αυτής της θάλασσας έχουν πράγματι το πλεονέκτημα ενός εξαιρετικά ευχάριστου κλίματος με τα επίσης ευχάριστα ζεστά νερά στην επιφάνεια. Ο μέσος τουρίστας απολαμβάνει την ακρογιαλιά, τις χαρές του νερού και συνήθως ξαναφεύγει για τις επαγγελματικές του δραστηριότητες που βρίσκονται στο Βορρά χωρίς να συλλάβει την ιστορική και γεωγραφική διάσταση αυτής της θάλασσας. Βέβαια, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης τον πληροφορούν για τις συγκρούσεις που συμβαίνουν από καιρό σε καιρό στις χώρες που η θάλασσα αυτή περιβρέχει, αλλά η προτεραιότητα που δίνεται στην περίοδο των διακοπών του περιορίζει τον ορίζοντα της σκέψης του.

Την ενότητα της Μεσογείου σήμερα τη δημιουργεί το γεγονός ότι είναι πρώτα απ' όλα ένα κατ'εξοχήν κέντρο του παγκόσμιου τουρισμού, σε όλες τις παράκτιες χώρες, με εξαίρεση τις χώρες που θεληματικά περιόρισαν την τουριστική πολιτική τους (Αλβανία και Αλγερία) και με εξαίρεση τις περιόδους, όπου συγκρούσεις σε έξαρση αποθαρρύνουν τους επισκέπτες.

Από οικονομική άποψη λοιπόν, είναι δυνατό να πούμε ότι η Μεσόγειος έχει μια έντονη ενότητα χάρη στον τουριστικό της χαρακτήρα. Υπολογίζεται ότι οι παράκτιες χώρες υποδέχονται κάθε χρόνο 140 εκατομμύρια ξένους τουρίστες, από τους οποίους 70 εκατομμύρια στα παράλια, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται και ο εσωτερικός τουρισμός.

Από την ίδια την ιστορία και τη γεωγραφία τους, οι μεσογειακές χώρες έχουν κι άλλα κοινά χαρακτηριστικά, εκτός από το ευχάριστο κλίμα στις ακτές τους και τον τουρισμό. Αλλά παρουσιάζουν και περιφερειακές ανισότητες που θα εξετάσουμε στις διάφορες εκφάνσεις τους. Η καταγραφή τους θα μας φωτίσει για να σκεφτούμε τις προοπτικές που μπορεί να έχει το μέλλον της Μεσογείου.

1. Στοιχεία ενότητας

Οι μεσογειακές χώρες έχουν κοινή μια πλούσια ιστορία και το γεγονός ότι περιβρέχονται από την πιο εκτεταμένη εσωτερική θάλασσα του πλανήτη. Πράγματι, μολονότι συνδέει τρεις ηπείρους, την Αφρική, την Ασία και την Ευρώπη, η Μεσόγειος είναι, κατά τον ορισμό λόγου χάρη του λεξικού Petit Robert, μια εσωτερική θάλασσα με έκταση 2.969.000 τ.χλμ. περίπου. Μια τέτοια επιφάνεια μπορεί να φαίνεται τεράστια με την έκταση και την ποικιλία της, θα δούμε όμως πως αυτές τις έννοιες πρέπει να τις δεχθούμε σα σχετικές.

---

* Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Παρισίων (Σορβόνη).

Δεκαοχτώ παράκτιες χώρες

Είναι η πιο μεγάλη από τις δυτικές θάλασσες και περιβάλλεται από δεκαοχτώ χώρες. Στο δυτικό της τμήμα, ο Βορράς περιλαμβάνει την Ισπανία, τη Γαλλία και την Ιταλία, χωρίς να ξεχνάμε και το Μονακό, κρατίδιο τελείως κυρίαρχο από το 1861, που καλύπτει 1,5 τ. χλμ., κάτω από την προστασία της Γαλλίας και που παίζει ένα σημαντικό ρόλο στα θέματα περιβάλλοντος. Η Ελλάδα έχει κοινή μ'αυτές τις χώρες την ιδιαιτερότητα να είναι μέλος της Κοινής Αγοράς.

Ο Νότος της δυτικής Μεσογείου είναι το Μάγρεμπ, με το Μαρόκο, την Αλγερία και την Τυνησία. Ένα όγδοο κράτος είναι το αρχιπέλαγος της Μάλτας, ανεξάρτητο από το 1964.

Η ανατολική Μεσόγειος αφορά δέκα χώρες, τη Γιουγκοσλαβία και την Αλβανία, παράκτιες της Αδριατικής, την Ελλάδα που αναφέρθηκε ήδη, την Τουρκία, τη Συρία, το Λίβανο και το Ισραήλ, που σχηματίζουν την ομάδα των ανατολικών χωρών, την Αίγυπτο και τη Λιβύη που όλα τις προσεγγίζουν προς το Μάγρεμπ και τέλος άλλο ένα νησί, την Κύπρο.

Θάλασσα ή λίμνη:

Οι πρόοδοι των σύγχρονων συγκοινωνιών έχουν σαν αποτέλεσμα οι χώρες αυτού του συγκροτήματος να βρίσκονται όλο και πιο κοντά από γεωγραφική άποψη. Ενώ τα ιστιοφόρα έκαναν ένα ή δύο μήνες για να συνδέσουν Ανατολή με Δύση (και για πολύ καιρό, κάθε θαλασσοπολία σταματούσε το χειμώνα), η σύγχρονη ναυτιλία κάνει τέσσερις μέρες σε οποιαδήποτε εποχή. Οι αεροπορικές συνδέσεις σύντμησαν ακόμα περισσότερο τον ορίζοντα και χάρη σ'αυτές, οι πόλεις της Μεσογείου απέχουν μεταξύ τους μόλις μερικές ώρες.

Η Μεσόγειος θάλασσα λοιπόν έγινε κατά κάποιον τρόπο μια λίμνη και σα λίμνη βρίσκεται ουσιαστικά ανάμεσα σε στεριές, με πολύ μικρό άνοιγμα προς τον ωκεανό στα στενά του Γιβραλτάρ δυτικά, και προς μια άλλη κλειστή στα Δαρδανέλια θάλασσα ανατολικά.

Έτσι, περισσότερο από οποτεδήποτε άλλοτε στην ιστορία της, η Μεσόγειος έχει μια γεωγραφική ενότητα, αφού στην ομοιομορφία του κλίματος των παράκτιων περιοχών, προστίθεται από δω και προς και μια ενότητα χώρου, που συμβολίζεται μάλιστα από μια μεγάλη επιχείρηση οργανωμένων διακοπών, η οποία χάρη στην επιτυχία της, πλημμύρισε τον κόσμο όλο.

Αυτή η ενότητα συμβολίζεται επίσης και από έναν προβληματισμό κοινό ουσιαστικά για όλες τις παράκτιες χώρες : τον προβληματισμό για το περιβάλλον. Οι 17 από τις 18 χώρες (εξαιρείται η Αλβανία) συνειδητοποίησαν ότι πρέπει να συντονίσουν τις προσπάθειές τους για να ξεπεράσουν τους κινδύνους επιδείνωσης της ρύπανσης της

εσωτερικής τους θάλασσας. Ένα κοινό Πρόγραμμα Δράσης για τη Μεσόγειο (Π.Δ.Μ.) εγκρίθηκε το 1975, με τη σύμβαση της Βαρκελώνης.

Ενώ η γεωγραφική ενότητα της Μεσογείου είναι ισχυρότερη από οποτεδήποτε άλλοτε, η ιστορική της ισορροπία γνώρισε και περιόδους πιο ενωτικές από ότι στα τέλη του 20ού αιώνα.

Ενότητα και ιστορικές αντιπαλότητες

Οι Ρωμαίοι είχαν πραγματοποιήσει την ενότητα της Λεϊκάνης της Μεσογείου και αυτή η ενότητα εκφράστηκε με μια άνθηση μεγαλόπρεπων μνημείων που με τη μελέτη τους ασχολούνται χωρίς τελειωμό οι αρχαιολόγοι όλων των χωρών που εκείνοι είχαν κατακτήσει και εκπολιτίσει. Ωστόσο η ιστορία αριθμεί και ορισμένες συγκρούσεις και αντιπαλότητες που έχουν καταχωρηθεί στην κληρονομιά μας.

Ορισμένοι ιστορικοί είχαν την τάση να τονίζουν τις αναμετρήσεις ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Είναι αλήθεια πως οι διχόνοιες ανάμεσα σ'αυτούς τους δύο κόσμους σημαδεύονται από πολλές ιστορικές χρονολογίες. Από τότε κιόλας που η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν στο αποκορύφωμα της δύναμής της, ένας διαχωρισμός εκδηλώνεται ανάμεσα στο χώρο όπου επικρατεί η λατινική γλώσσα δυτικά και το χώρο όπου επικρατεί η ελληνική ανατολικά. Θα καταλήξει τον 11ο αιώνα στη ρήξη ανάμεσα σε Ανατολική και Δυτική εκκλησία.

Ανατολικότερα, στην Ασία, η αποτυχία των ρωμαϊκών λεγεώνων κατά των Πάρθων, κατόπιν κατά των Περσών που τους διαδέχθηκαν, φτάνει στο απόγειό της στα 260 μ.Χ. με την αιχμαλώτιση του βαλεντινιανού από τον Σαχπούρ τον 1ο. Είναι το προοίμιο των αναμετρήσεων ανάμεσα στον Ισλαμισμό και τη Χριστιανοσύνη, που εντάθηκαν με τις σταυροφορίες, την ανακατάκτηση της Ισπανίας και τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, που σήμανε το σταμάτημα του οθωμανικού κύματος.

Δεν πρέπει ωστόσο να θεωρείται η Μεσόγειος σα χωρισμένη σε δύο ομοιογενή συγκροτήματα. Ενώ στην ανατολική λεϊκάνη της οι συρράξεις είναι πολλές και εξακολουθούν ακόμα και σήμερα, η δυτική της λεϊκάνη έγινε το θέατρο των αναμετρήσεων ανάμεσα σε Έλληνες, Ετρούσκους και Φοίνικες, των πολέμων ανάμεσα στη Ρώμη και την Καρχηδόνα, την αντιπαλότητα ανάμεσα στη Γένοβα και τη Βενετία.

Ούτε και πρέπει να περιορίζουμε την ιστορία σε μια θρησκευτική αντίθεση ανάμεσα σε καθολικούς και ορθόδοξους, ανάμεσα σε χριστιανούς και μωαμεθανούς. Και εκεί όπου αυτές οι θρησκείες έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο, δεν έπαυαν ωστόσο να υπάρχουν και άλλες διαφορές, εθνικές και πολιτιστικές. Κι ακόμα, διιστάμενες ερμηνείες στο εσωτερικό αυτών των θρησκευτικών δημιουργούσαν μέσα στις αντίστοιχες σφαίρες επιρροής τους συχνές εντάσεις.

Οι αναμετρήσεις καθολικών-διαμαρτυρομένων στη Γαλλία, ήταν εξίσου βίαιες με άλλες ανάμεσα σε χριστιανούς και μεωμεθανούς ή ανάμεσα σε σίτες και σουνίτες. Οι στοχαστές και στη μια πλευρά και στην άλλη, ήταν θύματα της θρησκευτικής λογοκρισίας. Το 12ο αιώνα ο Ιμπν Ρουστ (Αβερρόης) εξαναγκάζεται να αποκηρύξει τις ιδέες του στην πύλη του τζαμιού της πόλης του Μαρόκου. Ο Γαλιλαίος θα έχει μετά από πέντε αιώνες την ίδια τύχη.

Ωστόσο, χριστιανοί και μεωμεθανοί αντλούν από κοινή παράδοση που γεννήθηκε στην Εγγύς Ανατολή και συγκεντρώθηκε στην Παλαιά Διαθήκη που την έγραψαν οι Εβραίοι. Το Κοράνι αναφέρει συνέχεια τους προφήτες της Βίβλου και για το μεωμεθανισμό, ο Ιησούς είναι ένας από τους προφήτες του. Κληρονόμοι των πολλαπλών αντιθέσεων της ιστορίας, αλλά και κληρονόμοι αμοιβαίου εμπλουτισμού, που σήμερα τον ονομάζουν μεταφορά τεχνολογίας, οι μεσογειακοί λαοί έχουν - θέλουν δε θέλουν - μια αλληλέγγυα ιστορία.

Σήμερα, η θάλασσα που έχουν μαζί έγινε στενή, κι αυτό το στένεμα το συμβολίζουν δυο χρονολογίες : η 23η Νοέμβρη 1913, όταν ο Ρολάν Γκαρός πραγματοποίησε την πρώτη πτήση Σαιν-Ραφαέλ-Μπιζέρτα και το 1936, όταν το αγγλικό Βασιλικό Ναυτικό εγκατέλειψε τη βάση του στη Μάλτα για να πάει τα πλοία του στο Γιβραλτάρ, έξω από την ακτίνα δράσης της ιταλικής αεροπορίας (1).

Γι αυτό το μέλλον των μεσογειακών λαών είναι πραγματικά η αλληλεξάρτηση.

Η εξέλιξη της μεσογειακής Ευρώπης δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ανεξάρτητα από την εξέλιξη των χωρών του Μάγρεμπ και η εξέλιξη της Εγγύς Ανατολής εξαρτιέται από την εξέλιξη της Ευρώπης. Περισσότερο από οποτεδήποτε άλλοτε, παρά τις ανισότητες στην πρόοδο που οφείλονται σε ιστορικούς λόγους, παρά τις πολιτιστικές διαφορές, η ειρήνη και η ευημερία του ενός εξαρτώνται από τη θέληση για ειρήνη και ευημερία του άλλου. Ανάμεσα σε αλληλεγγύη και συγκρούσεις, δεν πολυφαίνεται να υπάρχει μέση οδός.

Αλλά οι διαφορές που διαπιστώνουμε σήμερα, είναι άραγε φορείς αλληλοσυμπλήρωσης ή μήπως είναι αντίθετα φορείς αντιπαλοτήτων; Σωστό είναι να τις καταγράψουμε πριν εξετάσουμε τα πιθανά σενάρια.

2. Τεράστιες ανισότητες

Οι διαφορές είναι πολιτικές, οικονομικές και γεωγραφικές.

Στο πολιτικό πεδίο

Πολιτικά, ο 20ός αιώνας θα είναι για τη Μεσόγειο ο αιώνας της αποαποικιοποίησης, όπως ο 19ος ήταν ο αιώνας της αποικιοποίησης, με εξαίρεση τα έθνη των Βαλκανίων, που απελευθερώθηκαν από την κυριαρχία της Υψηλής Πύλης.

Οι χώρες του μεσογειακού Νότου και Βορρά ανεξαρτοποιήθηκαν λοιπόν εδώ και μερικές μόλις δεκαετίες. Αυτό συνεπάγεται το να μην κατευθύνονται από το εξωτερικό οι πολιτικές και οικονομικές επιλογές τους. Αλλά αυτό δε σημαίνει πως οι επιλογές τους δεν οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις επιλογές των άλλων χωρών της περιοχής. Ήδη η οικονομική αποκολεκτιβοποίηση που έχει αναληφθεί σε αρκετές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Αλγερίας, είναι απόδειξη ότι ένα κράτος δεν μπορεί επ'άοριστο - χωρίς τον κίνδυνο να χρεωκοπήσει - να αρνείται να λάβει υπόψη του τα παραδείγματα από το εξωτερικό που είναι πιο αποτελεσματικά, ούτε και τη γνώμη των πολιτών του.

Το ότι η ανεξαρτησία των οχτώ μεσογειακών χωρών της Ανατολής και του Νότου, καθώς και των δύο νησιωτικών κρατών ανακηρύχθηκε ανάμεσα στο 1943 για το Λίβανο και το 1962 για την Αλγερία, δεν είναι μόνο καρπός πολιτικής εξέλιξης. Εκείνη την εποχή κιόλας, η πρώτη δημογραφική επανάσταση είχε αρχίσει να εμφανίζει σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματά της και η αύξηση του πληθυσμού γινόταν σημαντική. Η συνέχιση της διακυβέρνησης μιας χώρας με ταχύτατη δημογραφική ανάπτυξη, θα προϋπέθετε όλο και μεγαλύτερα μέσα. Η πραγματοποίηση μιας συγχώνευσης, όπως είχε προταθεί, ανάμεσα στη μητροπολιτική Γαλλία και μια γαλλόφωνη Αλγερία, προϋπέθετε μια συγκεκριμένη στρατηγική και πολιτιστική επιλογή. Σήμαινε την αποδοχή της πραγματοποίησης ενός είδους σχεδίου Μάρσαλ (3) για την Αλγερία, για να επιτραπεί στον πληθυσμό της ν'αποκτήσειτα οικονομικά δικαιώματά του ισότιμα με τα δικαιώματα των κατοίκων της μητροπολιτικής Γαλλίας.

Σήμαινε επίσης την αποδοχή μιας πολιτικής αντιπροσώπευσης της Γαλλίας που να σκεύεται σε ολοένα αυξανόμενο ποσοστό από άτομα αραβικής ή βερβερικής καταγωγής. Μια τέτοια πραγματοποίηση ήταν δυνατή μόνο με την έντονη συναίνεση των κατοίκων των δυο εδαφικών επικρατειών και αν βασιζόταν σε ένα αληθινό σχέδιο νέων συνόρων. Αυτό το σχέδιο προϋπέθετε μια εθνική συμφιλίωση και μια θέληση σε μεγάλο βαθμό κοινή να ζήσουν οι δυο λαοί από κοινού με κοινές αξίες, παρά τις διαφορές εθνικότητας, γλώσσας και θρησκείας.

Η ενσωμάτωση ενός ολιγάριθμου πληθυσμού σε ένα γηραιό κράτος - έθνος είναι επικτητή, όπως δείχνουν τα παραδείγματα της Νίκαιας και της Σαβοΐας στα 1860. Αλλά η ενσωμάτωση ενός πληθυσμού που βρίσκεται σε έντονη αύξηση, σε ένα σύνολο που εξελίσσεται με πολύ μέτριο ρυθμό προϋποθέτει άλλες συνθήκες για να πραγματοποιηθεί. Γι' αυτό, από δημογραφική άποψη, η ανεξαρτησία της Αλγερίας ήταν μάλλον εγγεγραμμένη στο μητρώο της, αν ανατρέξουμε στα στοιχεία που αφορούν τη φυσική κίνηση του πληθυσμού της, έστω κι αν, πολιτικά, θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί αλλιώς.

Επειδή η ανεξαρτησία ορισμένων χωρών της νότιας και της ανατολικής Ευρώπης είναι σχετικά πρόσφατη, οι χώρες αυτές έχουν μια πολιτική παράδοση πιο μικρή από την παράδοση των βόρειων

χωρών. Γι' αυτό μπορούμε να διακρίνουμε από το ένα μέρος στο Βορρά χώρες, όπου η δημοκρατία είναι παλιότερη ή μπόρεσε να αποκατασταθεί μετά από ταραγμένες περιόδους. Πρέπει να εξαιρεθεί η Αλβανία που προτίμησε να διατηρήσει ένα σταλινικό καθεστώς και η Γιουγκοσλαβία που αναζήτησε έναν ειδικό δρόμο, σοσιαλιστικό και ομοσπονδιακό, ο οποίος σήμερα συναντάει ορισμένες δυσκολίες.

Ανατολικά, η Τουρκία, δελεασμένη από τις προόδους που επιτρέπει η ελευθερία, προσπαθεί να αναπτύξει τη δημοκρατία και ζήτησε μάλιστα και την ένταξή της στην Ευρώπη της Κοινής Αγοράς. Αλλά, με εξαίρεση το Ισραήλ, χώρα όπου η πολλαπλότητα των κομμάτων είναι κανόνας από την εποχή της ανεξαρτησίας, το 1948, και το Λίβανο που σπαράζεται από τους πολέμους, οι άλλες νότιες και ανατολικές μεσογειακές χώρες έχουν καθεστώτα με διευθυντικές τάσεις σε βαθμούς που ποικίλλουν. Η Συρία δείχνει να έχει αρκετά αυταρχικό καθεστώς, η Λιβύη φαίνεται να κυβερνιέται με σιδερένιο χέρι. Αντίθετα, η Τυνησία βρίσκεται στο δρόμο του εκδημοκρατισμού και η Αίγυπτος εφαρμόζει ένα είδος καλοπροαίρετου αυταρχισμού.

Αλλά στην πολιτική, τίποτα δεν είναι ποτέ κεντημένο. Ο πολιτικός φιλελευθερισμός μπορεί ξαφνικά να ανατραπεί και ο αυταρχισμός αναγκάζεται καμιά φορά να φιλελευθεροποιηθεί. Παρόλα αυτά υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις μεσογειακές χώρες, μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία, Ελλάδα) ή που προσβλέπουν σε ένταξή τους (Τουρκία), που προσπαθούν να είναι χώρες ελευθερίας και τις άλλες χώρες που έχουν μια κεντρική εξουσία σχετικά ισχυρή, έστω κι αν ορισμένες απ'αυτές έχουν διακηρύξει πως μπήκαν σε ένα δρόμο, όπου η ελευθερία έχει μεγαλύτερη θέση (Τυνησία, Μαρόκο, Αλγερία, Αίγυπτος).

Ώστε αν εξαιρεθεί ο Λίβανος και το Ισραήλ, για τα οποία αξίζει να γίνει ειδική ανάλυση, υπάρχουν κάμποσες πολιτικές αποκλίσεις ανάμεσα στην ευρωπαϊκή Μεσόγειο και τις άλλες Μεσογείους.

Στο οικονομικό πεδίο

Σε κάποιο βαθμό, τα οικονομικά δεδομένα βρίσκονται σε σχετική συνάρτηση με τα πολιτικά δεδομένα. Οι ευρωπαϊκές χώρες της Μεσογείου έχουν υψηλό βιοτικό επίπεδο, ενώ οι χώρες του Νότου είναι χώρες αναπτυσσόμενες, έστω κι αν η Λιβύη πλεονεκτεί με τον πετρελαϊκό της πλούτο που αντιπροσωπεύει μάλιστα και ένα ουσιαστικό στήριγμα για την Αλγερία και την Αίγυπτο.

Στο δημογραφικό πεδίο

Οι μεγάλες διαφορές αφορούν τον πληθυσμό. Συνολικά, οι 18 μεσογειακές χώρες αριθμούσαν 360 εκατομμύρια κατοίκους το 1985. Θα έχουν πιθανότατα 450 εκατομμύρια το έτος 2000 και ίσως κάπου 550 εκατομμύρια το 2025.

Αυτή η πληθυσμιακή αύξηση έχει ιδιαίτερα σα συνέπεια τη μεγέθυνση των αστικών κέντρων. Ο αριθμός των πόλεων με πάνω από 100.000 κατοίκους θα αυξηθεί και ο πληθυσμός που κατοικεί στις πόλεις θα αυξηθεί πιο γρήγορα από το συνολικό πληθυσμό. Αλλά αυτή η εξέλιξη του πληθυσμού και αυτή η αστικοποίηση θα γίνουν κάτω από διαφορετικές συνθήκες στο Βορρά από ό,τι στο Νότο. Η Μεσόγειος είναι ένα από τα μεγάλα παγκόσμια δημογραφικά σύνορα, όπως το Ρίο Γκράντε ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και το Μεξικό. Αλλά αυτά τα σύνορα δεν είναι κλειστά και οι αντίστοιχοι μετανάστες έχουν την τάση να διατηρούν τη γονιμότητα που είχαν στη χώρα καταγωγής τους.

Όμως στη Νότια Ευρώπη των μεσογειακών ακτών η γονιμότητα έπεσε απότομα και έφθασε σε ένα επίπεδο χαμηλότερο και από το επίπεδο της Γαλλίας. Η γονιμότητα της Ιταλίας έφθασε το 1988 ένα επίπεδο κατώτερο και από της Γερμανίας. Η Λιγηρία εμφανίζει το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό του 0,9 παιδιού κατά γυναίκα. Σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης σημειώνονται κάθε χρόνο περισσότεροι θάνατοι παρά γεννήσεις και παρατηρείται επομένως μείωση και γήρανση του πληθυσμού τους. Το συνολικό έλλειμμα των γεννήσεων στην Ευρώπη ξεπερνάει τα δέκα εκατομμύρια. Αυτά τα δεδομένα που είναι σχεδόν χωρίς προηγούμενο, παρουσιάζουν εικόνα αντίθετη από την εξέλιξη των χωρών της νότιας και ανατολικής Μεσογείου.

Το αποτέλεσμα είναι ότι, ενώ οι χώρες της βορειοδυτικής Μεσογείου αριθμούσαν το 1950 τα δύο τρίτα του συνολικού πληθυσμού αυτής της περιοχής της υδρογείου, σε διάστημα 75 χρόνων - εκτός αν υπάρξουν μεγάλες διαρθρωτικές αλλαγές, για τις οποίες δεν υπάρχει καμιά ένδειξη - η αναλογία θα αντιστραφεί ολοκληρωτικά. Το 2025, τα δύο τρίτα θα τα αντιπροσωπεύουν πια οι χώρες της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Οι δυο χώρες με το μεγαλύτερο πληθυσμό θα πρέπει να είναι τότε η Αίγυπτος στο Νότο και η Τουρκία στην Ανατολή. Θα αριθμούν η κάθε μια πάνω από 100 εκατομμύρια κατοίκους.

Στο εσωτερικό της μεγάλης λίμνης των δημογραφικών ανισορροπιών (1), άλλες αντιθέσεις θα εμφανιστούν. Έτσι, οι εβραϊκοί πληθυσμοί του Ισραήλ, αν και η γονιμότητά τους είναι ανώτερη από τη γονιμότητα της διασποράς, θα αυξηθούν πολύ λιγότερο από τους Παλαιστίνιους. Μόνο μια τεράστια εβραϊκή μετανάστευση προς τη χώρα, προερχόμενη για παράδειγμα από την ΕΣΣΔ, θα μπορούσε μερικά να εξισορροπήσει ξανά τη διαφορά δημογραφικής αύξησης. Γύρω στο 1950, η Ελλάδα είχε τρεις φορές λιγότερο πληθυσμό από την Τουρκία. Αλλά ο τωρινός δείκτης γονιμότητας της Τουρκίας είναι υπερδιπλάσιος από της Ελλάδας: 3,7 παιδιά κατά γυναίκα, έναντι 1,6. Το 2025, η Τουρκία θα έχει μάλλον δεκαπλάσιο πληθυσμό από την Ελλάδα.

Αυξανόμενες ανισοροπίες

Ας πάρουμε τρία παραδείγματα : τη Γαλλία σε σχέση με το Μάγρεμπ, τις τρεις χώρες του Μάγρεμπ σε σχέση με τις απέναντί τους χώρες της μεσογειακής λεκάνης και τη βόρεια μεσόγειο σε σχέση με τη νότια και την ανατολική.

Το 1954, η Γαλλία έχει διπλάσιο πληθυσμό από το Μάγρεμπ (Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία) με 43 εκατομμύρια κατοίκους έναντι 22. Το 1979, η σχέση που ήταν 2 κατέβηκε στο 1,18, δηλαδή 44.900.000 κάτοικοι για το Μάγρεμπ και 53.400.000 για τη Γαλλία. Το 1988 επέρχεται ισοτιμία : ο πληθυσμός του Μάγρεμπ έγινε ίσος με τον πληθυσμό της Γαλλίας. Προεκτείνοντας τις καμπύλες και με βάση υποθέσεις συνέχειας, αυτή η σχέση του 2 το 1954 θα πρέπει να αντιστραφεί, και το Μάγρεμπ θα έχει στις αρχές του 21ου αιώνα διπλάσιο πληθυσμό από τη Γαλλία και κυρίως μια πυραμίδα ηλικιών νεανική, απέναντι σε μια πυραμίδα ηλικιών τόσο γεροντική, που θα πρέπει πια να έχει σχήμα όχι πυραμίδας αλλά μάλλον όρθιου κρασοβάρελου.

Ακόμα κι αν η ακρίβεια των προβολών των αριθμητικών δεδομένων παραμένει αβέβαιη, οι τάξεις μεγέθους και κυρίως οι διαφορές γίνονται φανερές χάρη σ'αυτές τις προβολές και ουσιαστικά είναι δεδομένες από σήμερα, έστω και μόνο από το γεγονός ότι η αναλογία των νέων των κάτω των είκοσι χρονών είναι το 1988 στη Γαλλία σχεδόν κατά το μισό μικρότερη από την αναλογία που διαπιστώνεται στα νότια παράλια της Μεσογείου.

Ας εξετάσουμε τώρα τη σχέση ανάμεσα στις τρεις χώρες του Μάγρεμπ και τις απέναντί τους χώρες της μεσογειακής λεκάνης (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία). Η σχέση ανάμεσα στις δυο πληθυσμιακές ενότητες ήταν σχεδόν 1 προς 3 το 1985 με 53 εκατομμύρια κατοίκους στο Μάγρεμπ και 153 εκατομμύρια στις τρεις χώρες της βόρειας Μεσογείου. Αλλά αυτές οι τελευταίες σημειώνουν λιγότερες από 2 εκατομμύρια γεννήσεις το χρόνο, ενώ το Μάγρεμπ έχει συνολικά πάνω από 2,5. Η φυσική αύξηση του Μάγρεμπ είναι κάπου 2 εκατομμύρια κάτοικοι το χρόνο, τριπλάσια από την αύξηση του Βορρά που έχει τριπλάσιο πληθυσμό. Πάντα το 1985, το 45% του πληθυσμού είναι κάτω των 15 χρονών στο Νότο και 21% στο Βορρά. Στα τριάντα ερχόμενα χρόνια, μέχρι το 2015, τα δεδομένα του Βορρά θα εξελιχθούν προς αντίθετη κατεύθυνση από τα δεδομένα του Νότου. Το Μάγρεμπ θα πρέπει να έχει 112 εκατομμύρια κατοίκους, δηλαδή τα τρία τέταρτα του πληθυσμού του Βορρά, που θα εξακολουθεί να είναι 153 εκατομμύρια. Οι γεννήσεις του Νότου θα πρέπει να είναι διπλάσιες από του Βορρά και ο αριθμός των κάτω των δεκαπέντε χρονών 43 εκατομμύρια, απέναντι σε 25 εκατομμύρια στο Βορρά.

Εννοείται ότι όλες οι προβολές που εκθέτονται παραπάνω αποκλείουν από τους λογαριασμούς τους τις μεταναστευτικές κινήσεις που είναι τόσο δύσκολο να υπολογιστούν. Η ενδεχόμενη

μείωση της γονιμότητας των γυναικών του Νότου θα μπορέσει να ελαττώσει το ρυθμό αυτής της αποκλίνουσας εξέλιξης, αλλά δε θα την εξαλείψει αμέσως.

Ένα αναπόδραστα αυξανόμενο βάρος

Αν κοιτάξουμε την Ευρώπη των Δώδεκα, θα δούμε ότι το δημογραφικό της βάρος στον κόσμο θα συνεχίσει αναπόδραστα να μειώνεται. Αυτή η εξέλιξη έχει κιόλας σε μεγάλο βαθμό ξεκινήσει. Η Γαλλία, που είχε την 8η θέση στον παγκόσμιο πληθυσμό το 1900 κι ακόμα την 11η το 1950, πέρασε στη 16η το 1985. Θα πρέπει να βρεθεί στην 25η θέση της παγκόσμιας κατάταξης το 2025. Η Ευρώπη των Δώδεκα, που αντιστοιχούσε στο 8,8% του παγκόσμιου πληθυσμού το 1950, έπεσε στο 5,6 το 1985. Τα Ηνωμένα Έθνη προβλέπουν σαν μερίδιό της το 4,5% στο 2000 και το 3,7% στο 2025.

Η σύγκριση ανάμεσα στην Ευρώπη των Δώδεκα και την Αφρική είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το 1960 η Ευρώπη, με 263 εκατομμύρια κατοίκους, έχει μεγαλύτερο πληθυσμό από την Αφρική που έχει 220 εκατομμύρια. Τα δεδομένα αντιστράφηκαν έντονα το 1985 κιόλας, έτος όπου η Ευρώπη αριθμεί 324 εκατομμύρια κατοίκους και η Αφρική 546. Το έτος 2000 οι προβολές δίνουν 328 για την Ευρώπη και 852 για την Αφρική.

Ακόμα κι αν όλες αυτές οι προβολές πρέπει να θεωρηθούν σχετικές, με συνυπολογισμό και των υποθέσεων που έχουν γίνει, γιατί κανένας δεν ξέρει τους απρόβλεπτους παράγοντες που μπορούν να παρέμβουν ως τότε, πρέπει να θυμίσουμε ότι οι δημογραφικές προβολές διατηρούν μια πραγματική επιστημονική αξία λόγω της εμμονής των πληθυσμιακών φαινομένων. Το να κάνεις μια προβολή για το 2018, για παράδειγμα, δεν είναι σα να κοιτάζεις μέσα σε γυάλινη σφαίρα, αφού αυτό συνίσταται στο να μετρήσεις όλους τους κατοίκους που έχουν ήδη γεννηθεί και που θα είναι κατά τριάντα χρόνια μεγαλύτεροι το 2018 και στο να καταλογίσεις σ'αυτούς συντελεστές θνησιμότητας κατά ηλικία, που είναι ήδη γνωστοί.

3. Οι πιθανές προοπτικές

Μπορούμε άραγε από δοσμένα στοιχεία των δημογραφικών εξελίξεων να βγάλουμε διδάγματα; Θα αφήσουμε κατά μέρος τις συνέπειες της γήρανσης της Ευρώπης, για να επικεντρώσουμε την προσοχή μας περισσότερο στις γεωπολιτικές πλευρές. Οι προβλεπόμενες πληθυσμιακές εξελίξεις προσδιορίζουν μια σχεδόν βεβαιότητα, την ύπαρξη μεταναστευτικών πιέσεων στον κόσμο. Αυτό ακριβώς θα αποδείξουμε πρώτα. Ύστερα θα κοιτάξουμε τα δυο πιθανά σενάρια: το σενάριο των μεταναστεύσεων Νότου - Βορρά και το σενάριο των μεταναστεύσεων Νότου - Νότου.

Τα μεταναστευτικά φαινόμενα είναι πανανθρώπινα και όλων των εποχών. Τα Ιερά Βιβλία των διαφόρων θρησκειών αφηγούνται την

έξοδο των λαών, αλλά πρέπει αυτό να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι γίνονταν μόνο ομαδικές μεταναστεύσεις. Γιατί υπάρχουν και ατομικές μεταναστεύσεις που παίρνουν συχνά οικογενειακό χαρακτήρα. Τέτοια ήταν η περίπτωση του Αβραάμ και αυτό είχε τεράστιες συνέπειες πάνω στην ιστορία του κόσμου. Μάλλον θα πρέπει να γνωρίσουμε τα αίτια των μεταναστεύσεων στο παρελθόν. Μελετώντας αυτά τα αίτια θα εξετάσουμε αν είναι ξεπερασμένα ή αν είναι ικανά να ισχύσουν και για το μέλλον. Από πάντα, τρία αίτια βρίσκονταν στη ρίζα των μεταναστεύσεων : οικονομικά αίτια, πολιτικά αίτια και δημογραφικά αίτια.

Ο οικονομικός παράγοντας

Τα οικονομικά αίτια είναι τα πιο σημαντικά και τα πιο γενικά. Το άτομο που δε βρίσκει μέσα επιβίωσης εκεί που κατοικεί, ή τα θεωρεί ανεπαρκή, θα φύγει, θα μεταναστεύσει προς έναν τόπο όπου ελπίζει ότι θα βελτιώσει τους όρους ζωής του. Τα παραδείγματα με τακινήσεων αυτού του τύπου είναι πολυάριθμα. Είναι Ευρωπαίοι που εγκαθίστανται στις Ηνωμένες Πολιτείες, Μαγρεμπίνοι που έρχονται στην Ευρώπη πρώτα για να βρουν δουλειά και να καλέσουν ύστερα και την οικογένειά τους, Πορτογάλοι στη Γαλλία, Τούρκοι στη Δυτική Γερμανία, Μεξικανοί στις Ηνωμένες Πολιτείες, Αφρικανοί στην Ακτή του Ελεφαντόδοντος και ιδιαίτερα στο Αμπιτζάν, του οποίου ο μισός και πλέον πληθυσμός δεν κατάγεται από την ίδια την ακτή του Ελεφαντόδοντος, Παλαιστίνιοι που πηγαίνουν να εργαστούν στις χώρες του Κόλπου, ιδιαίτερα στην περίοδο που αυτές οι χώρες φημίζονταν για τον πλούτο τους σε πετροδολάρια, Μπενινέζοι στη Νιγηρία κλπ. Αυτές οι οικονομικές μεταναστεύσεις είναι η συνισταμένη μιας διαφοράς βιοτικού επιπέδου ανάμεσα στις χώρες εισαγωγής εργατικών χεριών και στις χώρες εξαγωγής.

Ωστόσο, δεν πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι οικονομικές μεταναστεύσεις αφορούν μόνο άτομα χαμηλών προσόντων. Πραγματοποιούνται και σε άλλα επίπεδα. Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας που εξάγει περισσότερους εργαζόμενους από τις πιο βιομηχανικές δημοκρατίες της (Σλοβενία και Κροατία προς τη Δυτική Γερμανία, Σερβία προς τη Γαλλία) παρά από τις φτωχότερες δημοκρατίες της (Βοσνία, Ερζεγοβίνη-Κοσσυφοπέδιο) (5). Το ίδιο και η Αίγυπτος, δεν εξάγει και τόσο τους ανέργους της στην Εγγύς Ανατολή, αλλά μάλλον ημειδικευμένους εργάτες, εκπαιδευτικούς, μηχανικούς και μάλιστα και δραστήριους αγρότες προς το Ιράκ (4).

Αυτά τα παραδείγματα δε θέτουν σε αμφισβήτηση αυτό που εμφανίζεται σαν το θεώρημα της οικονομικής μετανάστευσης : όσο χαμηλότερο είναι το κατά κεφαλή ΑΕΠ στη χώρα προέλευσης, τόσο αυξάνει ο αριθμός των μεταναστών εργαζομένων. Αντίστροφα, όσο υψηλότερο είναι το κατά κεφαλή ΑΕΠ στη χώρα υποδοχής, τόσο αυξάνει ο αριθμός των ξένων μεταναστών εργαζομένων. Όμως, κι αν ακόμα το σχετικό άνοιγμα μικραίνει ανάμεσα σε ορισμένες χώρες

εξαγωγής και εισαγωγής μεταναστών, το απόλυτο άνοιγμα παραμένει μεγάλο. Πρέπει ασφαλώς να διαπιστώσουμε ότι, στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, η βελτίωση των όρων ζωής γίνεται με πολύ διάφορους ρυθμούς, ανάλογα με τις πολιτικές που επιλέγουν τα Κράτη.

Ιδιαίτερα, είναι όλο και πιο φανερό ότι ορισμένες αδέξιες κατευθύνσεις που ακολουθήθηκαν τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας ορισμένων χωρών επιδείνωσαν την υποανάπτυξή τους και έπνιξαν το δυναμικό της οικονομικής τους ζωτικότητας. Οι νοσηρές συνέπειες αυτών των κατευθύνσεων, κι εκεί ακόμα όπου οι κυβερνήσεις προσπαθούν να τις διορθώσουν, θα εξακολουθήσουν να ασκούν αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη αυτών των χωρών και αποτελούν κίνητρο μετανάστευσης.

Ο πολιτικός παράγοντας

Το δεύτερο αίτιο των μεταναστεύσεων είναι πολιτικό. Αυτές οι μεταναστεύσεις είναι καμιά φορά αναγκαστικές, όπως η εξορία των Εβραίων αιχμαλώτων μετά την κατάληψη της Ιερουσαλήμ ή της Σαμάρειας που μνημονεύεται στα Ιερά Βιβλία. Η Γαλλία, μετά την ανάκληση του Διατάγματος της Νάντης, κατάλαβε πολύ καλά τι θα πει μετακίνηση πληθυσμού μετά από πολιτική απόφαση. Και ο ίδιος ο 20ος αιώνας γνώρισε τους Ισπανούς πρόσφυγες στο τέλος του εμφύλιου πολέμου, τη φυγή των Ανατολικογερμανών προς τη Δυτική Γερμανία, που μόνο με το χτίσιμο του τείχους του Βερολίνου μπόρεσε να σταματήσει και που ξανάρχισε το φθινόπωρο του 1989, με την αποχώρηση των κατοίκων της Γουϊνέας για να ξεφύγουν από το καταπιεστικό καθεστώς του Σεκού-Τουρέ, τα πλοιάρια που ξέφευγαν από την κυριαρχία της Κοχινκίνας από το Τονκίνο - γιατί με αυτούς τους όρους πρέπει να μιλάμε και για τις επιπτώσεις των διεξαχθέντων συγκρούσεων στο Βιετνάμ - τους Καμποτζιανούς που εκπατρίζονται για να ξεφύγουν από τους "ελευθερωτές" τους, πρώτα Ερυθρούς, ύστερα Βιετναμέζους, τους Αφγανούς που έφευγαν από την κυριαρχία που προσπάθησε να τους επιβάλλει η ΕΣΣΔ, την εναγώνια φυγή των πληθυσμών του Κέρατος της Αφρικής που τους συνέθλιβε ο πόλεμος, από το Σουδάν, ως την Ερυθραία κλπ.

Αλλά πρέπει να παραδεχτούμε πως σε καμμία από τις χώρες της νότιας και της ανατολικής Μεσογείου, αφήνοντας ίσως κατά μέρος την ιδιαίτερη περίπτωση της αρχαίας Παλαιστίνης, δε βρίσκεται καθεστώς που να κρίνεται από τον πληθυσμό σαν τόσο καταπιεστικό, ώστε η μετανάστευση να φαίνεται η μόνη λύση για σωτηρία.

Ο δημογραφικός παράγοντας

Τέλος, ένα τρίτο κίνητρο για τη μετανάστευση είναι η δημογραφία. Μεγάλοι νεοί χώροι μπορούν να προσελκύσουν τη μετανάστευση προς αυτούς : τέτοιες είναι οι πασίγνωστες περιπτώσεις των Αντιλλών και των Ηνωμένων Πολιτειών. Με τον

έρχομό τους σ'αυτά τα εδάφη, τα ως τότε ανεκμετάλλευτα, οι πρώτοι Ευρωπαίοι άποικοι επωφελήθηκαν από το γεγονός ότι το δουλεμπόριο ήταν ήδη θεσμός στην Αφρική, για να καλύψουν το κενό που χειροτέρευε η δημογραφική κατάρρευση των ινδιάνικων πληθυσμών και οι δυσκολίες προσαρμογής, για κλιματικούς λόγους, των εργατών που έφερναν από την Ευρώπη.

Αλλά το φαινόμενο εξακολουθεί να υπάρχει, για παράδειγμα με την ανάπτυξη του μαροκινού Νότου (πρώην ισπανική Σαχάρα). Αυτή η περίπτωση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, γιατί συνθέτει και τους τρεις παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω : Μαροκινοί είναι έτοιμοι να εγκατασταθούν στο Νότο με την ελπίδα να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο, το Μαρόκο επιθυμεί να καταληφθεί περισσότερο ο Νότος από τους πολίτες του για να επιβεβαιώνεται ότι αυτό το έδαφος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του Μεγάλου Μαρόκου και η αραιοκατοίκηση του μαροκινού Νότου είναι τέτοια που αποτελεί κλέσμα για μετανάστευση.

Δεν υπάρχει λοιπόν πάντα ένα και μόνο αίτιο για τις μεταναστευτικές κινήσεις, αλλά τα αίτια μπορούν και να συσσωρεύονται. Λιγότερο θεαματική, αλλά πολύ ενδιαφέρουσα κι αυτή, είναι η προσπάθεια που κάνει η Αλγερία για να αξιοποιήσει τα σχεδόν έρημα εδάφη της, νότια από τον Ατλαντα.

Σε πρώτη φάση, η βιομηχανική επανάσταση στην Ευρώπη έγινε εφικτή χάρη στα πλεονάσματα του αγροτικού πληθυσμού που δημιούργησε η πρόοδος των οικονομικών συνθηκών και των συνθηκών υγιεινής. Σε ότι αφορά τη Γαλλία, αυτή αντιστάθμισε μερικά τον μαλθουσιανισμό της, από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, προσκαλώντας σε μετανάστευση από τις γειτονικές της χώρες. Ύστερα "στρατολόγησε" Πολωνούς και Ιταλούς για να ισοσκελίσει το έλλειμμα του ενεργού πληθυσμού που σχετιζόταν με τον πόλεμο του 1914, ύστερα Μαγρεμπίνους κατά τη βιομηχανική επέκταση των "Τριάντα έβδοξων ετών". Επίσης, πρόσφατα, ένας σημαντικός αριθμός Μαγρεμπίνων εγκαταστάθηκε στο Βέλγιο και αρχίζει να γίνεται υπολογίσιμος στην Ιταλία και την Ισπανία.

Άλλο παράδειγμα, οι χώρες του αραβικού Κόλπου, που διαθέτουν σημαντικά πλούτη, μπόρεσαν να πραγματοποιήσουν τα αναπτυξιακά τους σχέδια μόνο προσφεύγοντας σε ξένα εργατικά χέρια, αραβικά, κορεάτικα, φιλιππινέζικα, που διευθύνονται από μηχανικούς και εργολάβους Ευρωπαίους, Αμερικανούς και Ιάπωνες.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στη σκέψη ότι η δημογραφική ανισορροπία ανάμεσα στις χώρες με έντονη δημογραφική αύξηση και χαμηλά εισοδήματα στη νότια και ανατολική Μεσόγειο από το ένα μέρος και από το άλλο μέρος στις βόρειες χώρες με χαμηλή δημογραφική αύξηση ή με μικρό πληθυσμό και με υψηλά εισοδήματα, θα εξακολουθήσει να βαρύνει για πολύ στα μεταναστευτικά ρεύματα και τάσεις. Οι μελλοντικές οικονομικές και δημογραφικές διαφορές

αντιπροσωπεύουν λοιπόν ένα μεταναστευτικό δυναμικό. Πολιτικές μπορούν να συνδυαστούν για να εντείνουν την ύπαρξη διαθέσιμου μεταναστευτικού δυναμικού ή να συνταιριαστούν για να το φρενάρουν. Τί μέλλει να γίνει ; Κανένας δεν ξέρει, έστω κι αν μπορούν να θεωρηθούν σαν ενδεχόμενα δυο γενικά σενάρια.

Ένα διπλό σενάριο

Το πρώτο είναι η εντατικοποίηση των μεταναστεύσεων Νότου - Βορρά που κιάλας εκδηλώνεται μπροστά στα μάτια μας, από την Αφρική προς την Ευρώπη. Αν δεν επιφέρουμε διορθώσεις στις ανισορροπίες, για παράδειγμα ευνοώντας την αξιοποίηση των γαιών και την εκβιομηχάνιση των χωρών του Νότου, δεν μπορεί παρά αυτές οι μεταναστεύσεις να συνεχιστούν, παρά ορισμένα μέτρα περιορισμού της εισόδου μεταναστών που παίρνονται σε συνάρτηση με την οικονομική κρίση. Πράγματι, οι κυβερνητικές ενέργειες δυσκολεύονται να αντιταχθούν στην εισροή προσφύγων και ατόμων που ζητούν πολιτικό άσυλο, κι ακόμα περισσότερο στην άναρχη μετανάστευση, στη γενίκευση της λαθρεργασίας, στην ανάπτυξη μιας υπόγειας οικονομίας. Κι επιπλέον, οι κυβερνήσεις βρίσκονται συχνά πιασμένες στη δαγκάνα ανάμεσα στις μέχρι ουτοπίας γενναιόφρονες ιδέες ορισμένων ομάδων που τις στηρίζουν και τον πραγματισμό που τους υπαγορεύει η επαφή με την πραγματικότητα.

Η ένταση των μεταναστεύσεων που επιφέρουν οι οικονομικοί και δημογραφικοί παράγοντες έχουν λοιπόν τέτοιο χαρακτήρα που προκαλούν στις χώρες υποδοχής τριβές ανάμεσα στους υπηκόους τους και τους κατοίκους ξένης καταγωγής, κυρίως εκεί όπου αυτοί οι τελευταίοι παρουσιάζουν την τάση να ομαδοποιούνται σε κλειστές ενότητες που αποκτούν κάποια χαρακτηριστικά των γκέτο. Οι δυσκολίες ένταξης των παιδιών των οικογενειών των μεταναστών, που παλεύουν ανάμεσα στον παραδοσιακό πολιτισμό των γονέων τους και το άνοιγμα προς το σύγχρονο κόσμο που τους προσφέρει το σχολείο όπου φοιτούν, επιδεινώνουν ακόμα περισσότερο αυτές τις τριβές.

Το δεύτερο σενάριο είναι το σενάριο των μεταναστεύσεων Νότου-Νότου. Διορθώνοντας ορισμένες ανισορροπίες, οι εσωτερικές μεταναστεύσεις θα μπορούσαν να βοηθήσουν κάπως στην αντιμετώπιση των διεθνικών μεταναστεύσεων. Αλλά αυτό προϋποθέτει μια πολιτική θέληση που να βασίζεται σωστά σε ρεαλιστικούς και με σαφήνεια καθορισμένους στόχους, για τους οποίους δώσαμε παραδείγματα.

Έτσι, το μέλλον της Μεσογείου εξαρτάται από τους ανθρώπους της, από τη συμπεριφορά τους και από τις ενέργειές τους. Μπροστά σε ορισμένες εξελίξεις που δεν μπορεί να μην πραγματοποιηθούν, αρμόζει να αναπτυχθεί ένας προβληματισμός γύρω από τρεις κινητήριες ιδέες :

1ο. Δε συμφέρει στο Νότο να αποχωριστεί κάτι που είναι ο κύριος πλούτος του, το ανθρώπινο δυναμικό, και ακόμα λιγότερο τον

συμφέρει να αφήνει να φεύγει ό,τι καλύτερο υπάρχει σ' αυτό το δυναμικό, οι άντρες που είναι αποφασισμένοι να διακινδυνεύσουν για να βελτιώσουν τη μοίρα τους και τη μοίρα της οικογένειάς τους.

2ο. Ο Νότος οφείλει να βρει πολιτικές κατάλληλες για την καλύτερη χρησιμοποίηση αυτού του ανθρώπινου δυναμικού. Αυτές οι πολιτικές σημαίνουν ότι πρέπει να αποκλειστούν οι οικονομικές θεωρίες που η αποτυχία τους αποδείχτηκε από την πείρα. Ωστόσο, οι πολιτικές πρέπει να είναι προσαρμοσμένες, κατά τις περιοχές και κατά τις χώρες, στις ανθρώπινες και πολιτιστικές ιδιομορφίες της καθεμιάς απ' αυτές.

Σ' αυτές τις δυο ιδέες, ταιριάζει να προστεθεί και μια τρίτη :

3ο. Ο Βορράς πρέπει να θέσει στη διάθεση των χωρών του Νότου την πείρα του και τη συνδρομή του για να τους επιτρέψει να ξεπεράσουν ανετότερα ορισμένες φάσεις της ανάπτυξης και ακόμα για να τους διδάξει πώς να αποφύγουν ορισμένα λάθη που τυχόν έκανε ή Ευρώπη κατά τη δική της αναπτυξιακή διαδικασία.

Μια πολιτικοδημογραφική ανάλυση είναι λοιπόν απαραίτητη για να γίνει δυνατό να διαβλέψουμε το μέλλον της Μεσογείου, αλλά μόνο το νεανικό πνεύμα μπορεί να δώσει να καταλάβουν οι δεκαοχτώ μεσογειακές χώρες το πόσο απαραίτητο είναι να έχουν ένα μεσογειακό όραμα της αλληλεγγύης τους.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

(1) COUTAU-BEGARIE, Herve. Mare nostrum esquisse d'une geostrategie de la Mediterranee. Herodote, 45, 2eme trimestre 1987.

(2) Gerard-Francois DUMONT et Pierre DESCROIX. La cohabitation catholiques-musulmans en Espagne. Defense nationale, mai 1986.

(3) Η έκφραση σχέδιο Marshall χρησιμοποιείται εδώ στη γενική τους έννοια διεθνούς μεθόδου που αποσκοπεί να εφαρμόσει σε άλλες χώρες μηχανισμούς επέκτασης. Στην πραγματικότητα, το σχέδιο Marshall εφαρμόστηκε κάτω από ιδιάζουσες συνθήκες και επωφελήθηκε από ένα καλύτερο συμπλήρωμα με το πρόγραμμα Fulbright. Πράγματι, το σχέδιο Marshall επέτρεψε στην αποδυναμωμένη Ευρώπη και στην εξαντλημένη Ιαπωνία να απαλλαγούν από τα ερείπια του Β' παγκοσμίου πολέμου και να αποκτήσουν την αμερικανική τεχνολογία. Το σχέδιο Marshall υπήρξε η ζωτική δύναμη που αντιπροσωπεύουν χιλιάδες ευρωπαίοι και ιάπωνες σπουδαστές και όλοι εκείνοι που πήγαν στις ΗΠΑ από όλες τις γωνιές του κόσμου για να καταρτιστούν στη "διδασκτική τεχνική" (management) στις πηγές της τεχνικής αυτής, στα εργαστήρια, στα πανεπιστήμια, στις σχολές μηχανικών, στα κέντρα έρευνας.

(4) FARGES, Ph. Du Nil au Golfe, problemes de l' emigration egyptienne. Population, janvier-fevrier 1983.

(5) DELVERT, Jean. Remarques sur les mouvements migratoires actuels. Regions, villes en emenagement. Crepif et Societe de geographie, 1987.

ΟΙ 18 ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

Χώρες	Ετος ανεξ.	Επιφ. 1000Km	Πληθυσμός		Δεικ.Προσ.		ΑΕΠ(\$) δις. κατά κεφ.		
			σε εκατομ.	Σχέση	γον.	ζωή	δισ.	κατά κεφ.	
			1979	1989	1989/79	1989	1989		
Ισπανία		505	37,5	39,2	1,05	1,5	76	228,1	5 820
Ιταλία		301	56,9	57,6	1,01	1,3	76	605,2	10 510
Γαλλία		551	53,4	56,1	1,05	1,8	76	726,9	12 960
Ελλάδα		132	9,5	10,0	1,05	1,6	74	39,5	3 950
Ευρωπαϊκή Μεσόγειος		1489	157,3	162,9	1,04	1,64	75	1599,7	9 820
Γιουγκοσλαβία		256	22,2	23,7	1,17	2,0	71	66,1	2 790
Αλβανία	1919	29	2,6	3,2	1,23	3,2	70	n.d	?
Αδριατική Μεσόγειος		285	24,8	26,9	1,08	2,14	71	66,1+	?
Τουρκία		779	44,3	55,4	1,25	3,7	64	58,2	1 050
Συρία	1946	185	8,4	12,1	1,44	6,8	65	2,0	1 820
Λίβανος	1943	10	3,1	3,3	1,06	3,8	68	3,6	1 090
Ισραήλ	1948	21	3,8	4,5	1,18	3,1	75	29,4	6 530
Ανατολή		976	59,6	75,3	1,26	4,2	65	113,2	1 500
Αίγυπτος	1952	1001	40,6	54,8	1,35	5,3	59	63,1	1 150
Λιβύη	1951	1759	2,8	4,1	1,46	5,6	65	21,6	5 270
Τυνησία	1956	164	6,4	7,9	1,23	4,3	64	8,9	1 130
Αλγερία	1962	2382	19,1	24,9	1,30	6,4	62	62,3	2 500
Μαρόκο	1956	446	19,4	25,6	1,32	4,9	61	14,7	570
Δύση		5752	88,3	117,3	1,33	5,4	61	150,6	1 280
Κύπρος	1959	9	0,6	0,7	1,17	2,3	76	3,0	4 290
Μάλτα	1964	0,3	0,3	0,4	1,33	2,0	75	1,3	3 250
Νησιωτικές Χώρες		9,3	0,9	1,1	1,22	2,2	76	4,3	3 910
Γενικό Σύνολο		9511	330,9	383,5	1,16	3,28	68,4	1933,9	5 070

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΟΥ ΓΑΛΛΟ-ΙΤΑΛΟ-ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑΣ**

**ACTES
DU COLLOQUE FRANCO-ITALO-HELLENIQUE
DE DEMOGRAPHIE**

**ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ
(Ι.Α.ΔΗ.Π.)**

ΑΘΗΝΑ, 1992

ISBN 960-85067-2-7